

Gospodarska kriminaliteta na področju naložbenih in kreditnih storitev

Igor Lamberger*

Kreditojemalci in tisti, ki imajo presežek finančnih sredstev, imajo na našem finančnem trgu obilo možnosti za najem sredstev ali pa zato, da svoja sredstva nalagajo v dobičkonosne naložbe. Kljub temu se mnogi na podlagi zavajajočih informacij različnih »kvazifinančnih« institucij odločajo za bolj tvegane naložbe, pri čemer pa ne razmišljajo o varnosti. Zaradi takšnega, lahko bi rekli lahkomišelnega, ravnanja prihaja do oškodovanja velikega števila vlagateljev, ki svojih naložb ne morejo izterjati, prav tako pa ostanejo brez obljubljenega donosa. Naša posebnost so takoimenovani finančni inženiringi, navadne gospodarske družbe, ki so se ukvarjali z zbiranjem naložb, čeravno za to niso imeli dovoljenja. Tako plasirana sredstva kreditodajalcev niso bila ustrezno zavarovana, zato je po zlomu finančnih inženiringov prišlo do oškodovanja velikega števila vlagateljev. Večina kreditnih ali naložbenih goljufij temelji na piramidnem sistemu. Pri nas kazenska zakonodaja ni posebej kazensko opredeljevala goljufij na osnovi piramidnih sistemov. Komaj v letu 1999 smo dobili posebno kaznivo dejanje po 234/B. členu, ki kvalificira dejavnosti piramidnih sistemov in iger na srečo kot kaznivo dejanje. Kljub večkratnem opozarjanju in odmevnosti tega področja, je lahkomišelnih vlagateljev in kreditojemalcev vse več. Kako zakonsko urediti to področje, preprečiti izmikanje nadzorstvenim institucijam in zaščititi posojilojemalce pred oderuški obrestmi in kasnejšim izsiljevanjem, so vprašanja, ki si jih postavljajo tudi državni organi in institucije. Kljub še tako dobri zakonodaji pa bo zmeraj veljalo dejstvo, da povpraševanje generira ponudbo in bo kreditiranje na »sivih« finančnih trgih potekalo tako dolgo, dokler bo povpraševanje prisotno. Ker se ocenjuje, da je povprečen državljan Slovenije kar nekajkrat bolj zadolžen od povprečnega državljana drugi držav Evropske unije, bo povpraševanje po kreditnih sredstvih še naprej prisotno.

Ključne besede: gospodarska kriminaliteta, banke, finančni inženiring, naložbe, krediti, piramidni sistem, goljufije

UDK: 343.537

1 Uvod

Varčevalci so obenem naivni in predrzni.

Naivni, ker izročajo denar neznanim osebam,
predrzni, ker za takšno neumnost zahtevajo obresti.

Bančnik Fistenberg

Misel bančnika Fistenberga je kot nalašč za predstavitev goljufanja naivnih varčevalcev oziroma tistih, ki v želji za čim boljšim dobičkom iščejo »sanjske« naložbene možnosti za svoja finančna sredstva. Problematika pri nas ne zajema toliko udeleženk na bančnem trgu, kakor druge, pollegalne oblike »kvazifinančnih« institucij. V ne tako dolgi zgodovini slovenske države kljub mnogim grenkim izkušnjam prenekaterih varčevalcev in velikim medijskim pompom še vedno najdemo naivneže, ki svoja, težko privarčevana sredstva, zaupajo nepoznanim osebam brez vsake garancije oziroma zavarovanja. V ekonomiji trdno velja premosorazmernost med dobičkom in

varnostjo naložbe. To pomeni, da kolikor večji donos naložba obeta, toliko večja je naložbeno tveganje oziroma manjša je varnost naložbe. V najslabšem primeru ostane vlagatelj brez vloženih sredstev in ostane tudi brez obljubljenega donosa. Žal se tega ekonomskega načela zaveda le majhno število vlagateljev.

2 Pojem banke

Pojem¹ »banka« izvira iz srednjega veka, saj so menjalci denarja, ko so opravljali menjalne posle, le te opravljali na mizi, ki po italijansko pomeni »banca« ali »banco«. Čeprav obstajajo banke že stoletja, še vedno ni zanje enotne definicije, to pa zato, ker je vloga bank vedno odvisna od razvojne stopnje gospodarstva in od gospodarskega sistema posamezne države. Enotne definicije banke torej ne poznamo, posamezne opredelitve pa bolj ali manj poudarjajo samo določene značilnosti banke. Če bi te opredelitve strnili, bi ugotovili, da je banka podjetje, ki sprejema denarne naložbe in daje kredite. Izvaja tudi plačilni promet in opravlja druge funkcije finančne nara-

* Mag. Igor LAMBERGER, vodja Sektorja za gospodarsko kriminaliteto UKP GPU, Kriminalistični svetnik

¹ Bobek, D.: Organiziranje in poslovanje bank, 1992

ve. Vloga banke se je skozi zgodovino razvijala od hranjenja vrednosti in denarja do financiranja, ki vse bolj prevladuje in je tudi vse bolj pomembno.

Pri posameznih gospodarskih subjektih in tudi delu prebivalstva se pojavljajo presežki finančnih sredstev. Na drugi strani se vedno pojavljajo subjekti, ki jim finančnih sredstev primanjkuje. Presežki finančnih sredstev se ponudijo na trgu po določeni ceni – obrestni meri, ki jo določata ponudba in povpraševanje. Ponudba in povpraševanje po finančnih sredstvih se lahko na trgu realizirata v neposrednih odnosih med subjekti, ki finančna sredstva ponujajo in tistimi, ki po njih povprašujejo, ali pa se medsebojni odnosi realizirajo posredno prek posebnih finančnih organizacij, ki posredujejo med ponudbo in povpraševanjem po finančnih sredstvih na trgu. Take organizacije so v sodobnih gospodarstvih banke, ki s svojim posredovanjem na trgu finančnih sredstev omogočajo njihovo kvalitativno in kvantitativno transformacijo.

S kvalitativno transformacijo pojmuje predvsem rokovo – časovno transformacijo plasiranih finančnih sredstev. Množičnost poslovanja omogoča bankam, da na različne roke naložena finančna sredstva plasirajo na roke, ki so prilagojeni povpraševalcem po finančnih sredstvih. Tako lahko banke kratkoročne naložbe spremenijo v dolgoročne kredite in narobe, dolgoročne naložbe lahko uporabijo za kratkoročno kreditiranje.

Optimalno lahko kvantitativno transformacijo izvedejo le banke. Banke sprejemajo najrazličnejše naložbe, od majhnih zneskov, ki jih nalagajo posamezniki, do velikih zneskov, ki jih nalagajo veliki gospodarski subjekti. Sredstva, ki jih banke odobrijo povpraševalcem po finančnih sredstvih v obliki kreditov, so prilagojena potrebam povpraševalcev, kar pomeni, da banke dodeljujejo sredstva v velikih in majhnih zneskih prebivalstvu in gospodarstvu. Kvantitativna transformacija je možna, ker se vsa pasivna sredstva (naložbe v banko) koncentrirajo v kreditnem potencialu bank, iz katerega banke kreditirajo prebivalstvo in gospodarske subjekte.

Banke² delimo glede na posle, ki jih opravljajo. Tako poznamo univerzalne in specializirane banke. Univerzalna banka je takšna, katere struktura poslov je celovita. Njeni komitenti (podjetje, prebivalstvo) lahko vse bančne posle opravijo na enem mestu. Tako so vezani le na eno banko. Specializirane banke opravljajo le nekatere ali pa tudi več bančnih poslov, ki so med seboj povezani. Specializacija bank pa je mogoča tudi glede na komitente, s katerimi banka posluje. Ti so lahko iz vrst nekaterih gospodarskih panog (panožne banke), iz vrst različnih podjetij ali pa iz vrst prebivalstva. Kot posebni obliki specializiranih bank pa smo poznali institucijo, ki se je ukvarjala s posli, vezanimi na plačilni promet (Agencija za plačilni pro-

met) in institucijo, ki se ukvarja z emisijo denarja (Centralna emisijska banka).

2.1 Bančni sistem

Bančni sistemi se razlikujejo glede na gospodarsko razvitanost države. Če je gospodarstvo stanovitno, tudi bančnega sistema ni potrebno spreminjati. Ker je bančni sistem organsko in smiselno povezana skupnost različnih bank v narodnem gospodarstvu, lahko tak sistem imenujemo tudi večbančni. Praviloma je sestavljen iz centralno-emisijske banke, določenega števila univerzalnih bank in določenega števila specializiranih bank.

Če v gospodarskem in državnem prostoru posluje ena sama banka, ki opravlja vse bančne posle, vključno z emisijskimi, govorimo o enobančnem sistemu. Pomanjkljivosti takega sistema so, da ni specializacije, pretirana centralizacija in birokratizacija poslovanja.

2.2 Bančni sistem pri nas

Po stanju iz meseca januarja 2004 posluje v Sloveniji 20 bank³. V sodni register se vpisujejo tudi podružnice, poslovne enote in predstavništva bank. V našem bančnem sistemu je po splošni oceni poslovna mreža bank (prevladujejo poslovne enote in filiale) glede na stopnjo razvitanosti bančnega sistema dobro razvita, ni pa povsod ustrezno razporejena. Tudi število bank je preveliko. Banka Slovenije predpisuje pogoje za izdajo dovoljenj za poslovanje banke in določa višino najnižjega zneska za ustanovitev banke. Tako lahko banka opravlja vse posle (neomejeno pooblastilo za poslovanje), če višina ustanovitvenega oziroma jamstvenega kapitala presega šestkratnik minimalnega ustanovitvenega kapitala. Banke, ki dosegajo minimalni znesek, pa dobijo omejeno dovoljenje za poslovanje.

Omejitve so naslednje:

1. regionalna omejenost poslovanja,
2. prepoved zbiranja denarnih vlog fizičnih oseb v tuji valuti,
3. prepoved poslovanja s tujimi plačilnimi sredstvi,
4. prepoved izdajanja lastnih vrednostnih papirjev in kreditnih kartic,
5. prepoved prevzemanja in izdajanja poroštev in garancij.

Vse banke, ki poslujejo pri nas, so univerzalne. Četudi so nekatere nove banke v začetku razmišljale o specializaciji, pa so glede na tržne razmere odločitev spremenile.

² Bobek, D.: Organiziranje in poslovanje bank, 1992

³ Spletna stran Banke Slovenije

Prednosti specializiranih bank so predvsem:

- večja strokovnost delavcev na določenem področju poslovanja,
- večja rutiniranost delavcev pri delu,
- boljša kakovost bančnih storitev,
- razvitejša tehnologija,
- nižji stroški na enoto storitev,
- nižje cene storitev.

Slabosti specializiranih bank (prednosti univerzalnih bank)

- večje tveganje zaradi enostranske usmeritve poslovanja,
- manjši krog odjemalcev,
- manjša elastičnost prilagajanja strukture poslov spremenjenim razmeram na finančnem trgu,
- manjša prilagodljivost zaposlenih na spremembe potreb komitentov.

Centralno-bančni sistem v Sloveniji predstavlja Banka Slovenije.

Posli, ki jih upravlja, so:

- izdajanje bankovcev in kovancev,
- uravnavanje količine denarja v obtoku,
- ohranjanje likvidnosti bank in drugih finančnih organizacij,
- ohranjanje likvidnosti v plačilih do tujine.

Agencija za plačilni promet je do pred kratkim bila del bančnega sistema. Opravljala je storitve plačilnega prometa ter storitve informacijskega značaja. S prenosom plačilnega prometa na poslovne banke pa se je Agencija za plačilni promet umaknila iz bančnega sistema.

2.3 Bančne storitve

2.3.1 Bančne storitve v tržnem gospodarstvu

Banke⁴ pri nas do pred kratkim niso poslovale v tržnih razmerah, zato se tudi njihove storitve niso oblikovale po potrebah njihovih komitentov. Značilnost trga v tržnem gospodarstvu pa je ponudba in povpraševanje po blagu. Na bančnem trgu gre za ponudbo in povpraševanje po bančnih storitvah. Storitve, ki se opravljajo na finančnem trgu, se oblikujejo glede na povpraševanje in ponudbo denarja na trgu. Storitve, ki se opravljajo zunaj finančnega trga, pa so: plačilni promet, svetovalne in hrambene storitve in storitve, ki jih banke opravljajo v lastnem imenu in za lastni račun. Sodobna teorija ne šteje banke samo za posrednika, ampak tudi za proizvajalca specifičnih storitev (ustvarjanje žiralnega denarja).

Bančne storitve delimo na⁵:

- naložbene storitve,
- kreditne storitve,
- storitve plačilnega prometa,
- mednarodne bančne storitve.

2.3.2 Naložbene storitve

Značilnost teh storitev je, da banka zbrana prosta denarna sredstva gospodarstva in prebivalstva spremeni v kreditne in druge plasmaje različnih rokov in oblik. Tako postane banka dolžnica tistim, ki so ji svoja denarna sredstva zaupali, in upnik tistih, katerim je denarna sredstva posodila.

Med naložbene storitve štejemo:

- sprejemanje depozitov,
- izdajanje blagajniških zapisov in obveznic,
- sprejemanje hranilnih vlog,
- emisija denarja,
- emisija drugih vrednostnih papirjev,
- krediti drugih bank.

Seveda pa banka vseh zbranih sredstev (pasiva) ne more prenesti v kredite. Del ostane v likvidnostni rezervi, ki služi za denarno dispozicijo komitentov, del pa ostane kot obvezna rezerva po nalogu centralno-emisijske banke. Na ta način le-ta vpliva globalno na kreditno sposobnost bank.

2.3.3 Kreditne storitve

To so vse tiste storitve, s katerimi banka plasira svoj denar. Odvisne so od potreb na finančnem trgu in imajo najrazličnejše poslovne oblike na naprej opredeljenih potrebah bančnih komitentov po finančnih sredstvih na eni strani in pa na potrebah bank v zvezi z realnim zavarovanjem kreditov na drugi. Zaradi nenehnih sprememb pa prihaja do vedno novih oblik kreditiranja (factoring, packing credit, leasing) in do opuščanja nekaterih starejših oblik (blagovni lombard). Banke kreditirajo podjetja tudi z odkupovanjem različnih vrednostnih papirjev (obveznice, zadolžnice, delnice), ki jih izdajajo podjetja.

Pri vsakem kreditu prevzame banka tveganje, da kredit ne bo vrnjen v roku ali pa sploh ne bo vrnjen. Pri občasnem izpadu je prizadeta likvidnost banke, pri trajnem pa premoženje banke. Da ublaži kreditno tveganje, sprejme banka ukrepe za zavarovanje kredita. Sem sodijo presoja kreditne sposobnosti, limitiranje kredita, nadziranje kredita in razna realna zavarovanja (menice, vrednostni papirji, premičnine, garancije, nepremičnine).

⁴ Bobek, D.: Sodobna banka, 1998

⁵ Bobek, D.: Organiziranje in poslovanje bank, 1992

Pri presoji kreditne sposobnosti kreditojemalca je pomembna njegova boniteta. Zato so pri presoji kreditne sposobnosti pomembni:

- bilanca stanja,
- bilanca uspeha,
- dosedanji kreditni status,
- finančni plan,
- ocena bodočih prihodkov,
- možnost vračanja kreditov.

V ta namen so uporabni postopki za oceno bonitete, s katerimi banka učinkovito presodi kreditno sposobnost.

Oblike kreditov so:

- a) kredit na osebni račun,
- b) menični kredit:
  - eskontni (diskontni) kredit,
  - akceptni kredit,
  - remboursni kredit,
  - negociacijski kredit,
  - packing kredit,
- c) lombardni kredit,
- d) avalni kredit,
- e) factoring,
- f) obročni kredit,
- g) hipotekarni kredit.

kljub množici naložbenih in kreditnih storitev, ki jih ponujajo banke in druge finančne institucije, pa smo priče ponudbi različnih pollegalnih in tudi nedovoljenih oblik zbiranja sredstev varčevalcev ali kreditiranja, v nasprotju z ekonomskimi načeli. Tako so v tujini nastale zasebne banke, ki so z reklamiranjem bistveno višje obrestne mere za vplačana sredstva, kot jo je ponujala konkurenca, dosegle, da so varčevalci sredstva vlagali pri njih. Takšni primeri varčevanja pa so se večinoma končali s propadi bank, ki zbranih sredstev niso plasirala naprej ali pa so jih plasirala po nižji obrestni meri, kar ni zadostovalo za pokritje stroškov poslovanja banke in izplačilo donosov vlagateljem.

V Sloveniji so se naložbene goljufije dogajale v okviru gospodarskih družb, ustanovljenih z minimalnim ustanovitvenim kapitalom. Pri nas smo jih imenovali »finančni inženiringi«.

3 Finančni inženiringi

Zaradi posebnosti razmer na finančnem trgu in nezaupanja v bančne institucije so se v Sloveniji v začetku devetdesetih let kot ponudniki finančnih storitev pojavile tudi gospodarske družbe, ki za takšno dejavnost niso bile registrirane.

Finančni inženiringi ali kvazifinančne institucije sicer niso imeli uradnega statusa finančnih institucij, vendar je njihova

omemba smiselna zaradi velike finančne moči, ki so jo imeli, kakor tudi zaradi visoke škode, ki so jo utrpeli vlagatelji v finančne inženiringe.

3.1 Nastanek finančnih inženiringov

Finančni inženiringi so se pojavili v Sloveniji kmalu po nastanku države. Delovali so na podlagi zakona, ki je tedanjim podjetjem dovoljeval dejavnost posredništva s finančnimi sredstvi oziroma dejavnost finančnega svetovanja. Vsi so bili ustanovljeni z minimalnim vložkom ustanovitvenega kapitala in organizirani kot družbe z omejeno odgovornostjo. V nekaj letih delovanja so nekateri izmed finančnih inženiringov doživeli obsežno poslovanje. K nastanku finančnih inženiringov so največ prispevale takratne razmere, tako družbene, kakor tudi ekonomske:

- visoka stopnja brezposelnosti,
- zapiranje podjetij,
- visoka stopnja sive ekonomije,
- nerazvit finančni trg na področju naložbenih storitev,
- nizka obrestna mera za naložbe,
- nezaupanje v bančne institucije.

Po osamosvojitvi Slovenije se je pričela gospodarska kriza. Zaradi izgube trga in neustrezne opremljenosti s tehnično-tehnološkimi dejavniki so se podjetja težko prilagodila tržnim pravilom poslovanja. Prisiljena so bila v odpuščanje zaposlenih. Zaposleni, ki so bili odpuščeni kot tehnološki viški, so bili upravičeni do razmeroma visoke odpravnine. Zaradi nezadostnega števila novih delovnih mest je bila nezaposlenost vedno večja, razmahnila pa se je siva ekonomija. Brezposelni so za zagotovitev kolikor toliko varne prihodnosti potrebovali naložbene možnosti z večjo stopnjo donosa, prav tako kot lastniki kapitala, pridobljenega iz sive ekonomije. Ker so banke ponujale naložbene storitve po zelo nizki obrestni meri, je nastanek finančnih inženiringov za bodoče vlagatelje prišel kot naročen. Seveda na varnost naložb takrat ni pomislil nihče, tudi zato, ker so nekateri svojo dejavnost opravljali kar nekaj let. Dodatno je k razmahu finančnih inženiringov prispevalo tudi nezaupanje v bančne institucije, saj je imelo mnogo varčevalcev v bankah še sredstva iz prejšnjih časov, ki jih niso mogli dvigniti zaradi razpada nekdanje države.

Vse to so dejavniki, ki so vplivali na nastanek in razmah finančnih inženiringov, ki so nase prevzeli velik del naložbenih sredstev, kasneje pa s svojim propadom oškodovali veliko število vlagateljev. Naložbene goljufije niso posebnost Slovenije, saj so značilne za vse države, še posebej za države na prehodu. V tujini so se naložbene goljufije izvajale preko bank, ki so bile v zasebnem lastništvu. Naša posebnost so finančni inženiringi, ki so poslovali kot bančne institucije, čeravno za to niso imeli dovoljenja.

3.2 Dejavnost in storitve finančnih inženiringov

Uradno je bila dejavnost finančnih inženiringov svetovanje pri finančnih zadevah in finančno posredništvo. V okviru dovoljene dejavnosti bi bilo dovoljeno posredovanje med ponudniki finančnih sredstev in povpraševalci po sredstvih. Po podpisu pogodbe med kreditodajalcem in kreditojemalcem bi bil finančni inženiring upravičen do provizije za storitev posredovanja, ki bi mu jo nakazal kreditodajalec oziroma kreditojemalca. Finančna sredstva bi bila v tem primeru nakazana neposredno s kreditodajalca na račun kreditojemalca.

Finančni inženiringi pa niso delovali na dovoljen način, ampak so poslovali kot banke. Sprejemali so sredstva vlagateljev z namenom, da jih plasirajo potencialnim kreditojemalcem. Vlagateljem so obljubljali mesečne obresti v višini od 3 do 5 % na tuje valute. Tako visok donos sredstev so utemeljevali s tem, da sredstva posojajo naprej še po višji obrestni meri. Sredstva vlagateljev so sprejemali v gotovini, največ v tuji valuti. Ker za takšno dejavnost niso imeli dovoljenja, so poslovanje v celoti prikriili in ga niso prikazovali v računovodskih evidencah. Kot se je ugotovilo kasneje, so bila sredstva vlagateljev plasirana naprej samo v malem obsegu. Ker so bila plasirana v tvegane naložbe po visoki obrestni meri, brez dobrih zavarovanj, je bilo njihovo vračilo zelo tvegano. Sredstva vlagateljev so bili v večinoma porabljeni za izplačevanje obresti, za vrnitev tistim, ki so sredstva dvigovali, za stroške finančnega inženiringa in za osebno porabo vodstva podjetja.

3.3 Značilnosti finančnih inženiringov

Značilnosti vseh finančnih inženiringov so bile naslednje:

- neustrezna in pomanjkljiva izobrazba posloводства,
- niso razpolagali z lastnim kapitalom,
- za vložena sredstva so obljubljali nenavadno visoko obrestno mero,
- poslovali so kot banke, čeravno za to niso imeli dovoljenja,
- večina poslovanja je potekala v gotovini in ni bila zavedena v računovodske evidence,
- večinoma so poslovali s tujo valuto,
- vlagatelji, ki so uspeli pravočasno dvigniti sredstva, so dosegali visoke donose.

Lastniki finančnih inženiringov so bili hkrati tudi direktorji podjetij. Vsi so imeli pomanjkljivo izobrazbo brez temeljnih ekonomskih znanj. Za sredstva vlagateljev so ponujali mesečno obrestno mero v višini 4 % na tujo valuto. Imeli pa so zelo malo lastnih sredstev, saj so bili ustanovljeni kot navadne družbe z omejeno odgovornostjo, za katere je bil potreben minimalni znesek ustanovitvenega kapitala.

Finančni inženiringi so poslovali po principu »denarne verige«, saj so se vložena sredstva uporabljala za izplačevanje obre-

sti in glavnice vlagateljem, ki so zapustili sistem. Zaradi visokih donosov je bilo v začetku več vlagateljev kot pa tistih, ki so sredstva dvigali. Visoke obresti so bile tudi razlog, da velika večina vlagateljev sredstev tudi po preteku pogodb ni dvigovala, ampak so glavnico in obresti z novo pogodbo ponovno vrnil v sistem. Zaradi takšnega ravnanja vlagateljev sistem skoraj ni potreboval sredstev za izplačila. Obveznosti do vlagateljev so se povečevale, ker pa sredstva večinoma niso bila naložena naprej, je prihajalo do izgube substance (osnove). Sistem je nekaj sredstev porabil tudi za svoje delovanje, ogromno sredstev pa so porabili lastniki finančnih inženiringov. Manjši del sredstev, ki je dejansko šel kreditojemalcem, so bile zelo tvegane naložbe, ki niso bile nikoli vrnjene in zaradi nekakovostnega zavarovanja neizterljiva. Poslovanje sistema je potekalo v nasprotju s temeljnimi ekonomskimi zakoni in logiko, zato je bilo le vprašanje časa, kdaj bo milni mehurček počil.

3.4 Propad finančnih inženiringov

Čeravno takšna dejavnost finančnih inženiringov ni ostala dolgo skrita, pa je razni inšpekcijski organi (takratna APPNI, tržna inšpekcija, devizna inšpekcija) niso mogli potrditi, saj uradna dokumentacija, ki so jo pregledovali, ni zajemala vplačil gotovinskih sredstev vlagateljev.

Iz preteklosti so poznani primeri, ko so velike banke propadle zaradi nezaupanja komitentov, ki so iz različnih razlogov (tudi medijsko izzvanih) hoteli dvigniti svoja sredstva. To je za banko, čeravno je imela svoje naložbe kakovostno zavarovane in je imela lastna sredstva v obliki rezerv, nujno pomenilo izgubo likvidnosti in največkrat tudi stečaj. V primeru finančnih inženiringov je zato bil potreben samo vzgib, ki bi sprožil plaz dvigovanja sredstev vlagateljev, ta pa so bila večinoma že porabljena. To se je dejansko zgodilo in v nekaj tednih je prišlo do nelikvidnosti finančnih inženiringov in njihovega propada. Žal je to pomenilo vsaj nekaj tisoč oškodovancev in škodo v višini nekaj milijonov mark.

3.5 Gospodarska kriminaliteta v finančnih inženiringih

V večini⁶ zahodnih držav je organiziranje denarnih verig in piramidnih sistemov opredeljeno v kazenski zakonodaji kot kaznivo dejanje, saj so bile goljufije z vloženi sredstvi vlagateljem zelo visoke dobičke, ki bi naj izhajali iz različnih poslov. Eden izmed najbolj znanih goljufov v zgodovini denarnih piramid je bil italijanski emigrant Ponzi Charles. Ponzi je v začetku dvajsetih let v Bostonu obljubljal vlagateljem več kot 200 % letni donos na vložena sredstva. Takšen donos naj bi temeljil na razliki v ceni med italijanskimi in ameriškimi poštnimi ku-

⁶ Glinig, M.: Mednarodno finančno sleparstvo, 1997

poni. Ponzi naj bi jih kupoval tam, kjer so bili cenejši in prodajal tam, kjer so bili dražji. V pol leta je v Ponzijev sistem vstopilo 30.000 vlagateljev, ki so bili nad donosom tako navdušeni, da so zapirali svoje bančne račune, prodajali premoženje in sredstva množično vlagali v sistem. Ponzi je so povečevali, ob najmanjšem dvomu v uspešnost sistema pa je vsakemu vlagatelju takoj izplačal vložek in obresti. Obresti so se seveda izplačevale iz vložkov novih vlagateljev, posel s poštnimi kuponi pa je bil samo krinka in zavajanje vlagateljev. Ker vlagatelji tega niso vedeli oziroma niso hoteli vedeti, je večina vlagateljev po izplačilu obresti in vložka z novo pogodbo vložila sredstva spet v sistem. O sistemu je začel pisati novinar Grozier, ki je v člankih podajal tudi mnenja matematikov in drugih strokovnjakov. Na podlagi člankov je sodnik Ponziyu prepovedal sprejemanje novih vložkov in omejil delovanje sistema. Med vlagatelji je po tej odločitvi izbruhnil preplah in množično so začeli dvigovati sredstva. Ponzi je po nekaj dnevih moral priznati nesolventnost. Obsodili so ga na pet let zapor, vendar se je po prestani kazni znova začel ukvarjati z goljufijami. Po novi obsodbi so ga izgnali v Italijo. Čeravno njegov sistem ni bil prvi, se od takrat za vse prevare, ki temeljijo na piramidnem sistemu (sistem snežne kepe), uporablja tudi izraz Ponzijev sistem.

Čeravno smo bili v Sloveniji seznanjeni z goljufijami piramidnih sistemov in finančnih verig, smo se kljub temu tudi pri nas srečali s podobnimi goljufijami. Prvi tak obsežnejši piramidni sistem je bila igra, ki je obljubljala izredno visoke donose. Vsak nov član je moral pridobiti spet nekaj novih članov, od katerih bi naj prejemal njihove vložke. Vlagateljem je bilo seveda zamolčano dejstvo, da se sistem ne more širiti v neskončnost, ker zmanjka vlagateljev. Dalj časa ko sistem deluje, večje je število oškodovancev, ki ostanejo brez obljubljenega zaslужka in seveda tudi brez vložka. Tudi v tem primeru so vlagatelji, ki so vstopili prvi, dosegli izjemno visoke donose, kar je značilnost takšnih sistemov. Čeravno je bilo s to igro oškodovano precejšnje število vlagateljev, smo se kmalu po osamosvojitvi Slovenije srečali z večjim številom finančnih inženiringov.

V času, ko smo se srečevali s problematiko finančnih inženiringov, v našem kazenskem zakoniku nismo imeli kaznivega dejanja, ki bi posebej opredeljevalo organiziranje denarnih verig in piramidnih sistemov. To je pomenilo, da smo lahko storilce preganjali samo za sum storitve kaznivega dejanja goljufije, ki ga pa je izredno težko dokazovati, posebej še pri velikem številu oškodovancev.

S piramidnimi sistemi in denarnimi verigami so se leta 1994 srečali v Romuniji pod imenom Charity Sistem. V tem sistemu je sodelovalo okoli štiri milijone ljudi, ki so skupaj izgubili okoli 100 milijonov ameriških dolarjev. Goljufije so se nadaljevale v Rusiji, kjer je bilo oškodovanih 10 milijonov ljudi, in v Albaniji, kjer je zaradi piramidnih sistemov prišlo do zamenjave vlade.

Piramidni sistemi in denarne verige pa se še danes uspešno organizirajo tudi v razvitih zahodnih državah, kar pomeni, da goljufi še vedno najdejo lahkoverne vlagatelje, ki imajo v mislih samo velik donos, o varnosti naložb pa ne razmišljajo. Tako je bilo 1996. leta skoraj 100.000 članov kluba »European King Club« oškodovano za okoli 800 milijonov nemških mark. Vlagateljem so obljubljali 71 % letni donos na vložena sredstva.

Slovenska policija je obravnavala več gospodarskih družb, ki so se pod krinko »finančnega svetovanja« ukvarjale z bančnimi storitvami, za katere niso imele dovoljenja.

Primer

Družba⁷ z omejeno odgovornostjo je že leta 1993. pričela v sredstvih javnega obveščanja oglaševati svojo dejavnost posredovanja pri plasmaju finančnih sredstev. Vlagateljem, ki bi plasirali svoja sredstva kreditojemalcem, so obljubljali 5 % mesečni donos na vložena devizna sredstva. Vlagateljem so zagotavljali, da gre za donosne in varne naložbe. Zaposleni so strankam zagotavljali, da bodo njihova sredstva zavarovana s hipotekami na premoženja kreditojemalcev in tako varno naložena. Na podlagi teh obljub je finančni inženiring pritegnil veliko število vlagateljev. Ti so v skladu s pogodbo dobili izplačane obresti, po poteku pogodbe pa tudi vložek. Večina vlagateljev po poteku pogodbe ni dvignila sredstev, ampak je vložek skupaj z obrestmi ponovno plasirala v sistem. Zaradi takšnega ravnanja vlagateljev sistem za izplačila praktično ni potreboval sredstev. Novi vlagatelji so v sistem vstopali v vedno večjem številu in tako je v sistemu v treh letih poslovanja sodelovalo okoli 4000 vlagateljev. Mesečne obresti v višini 5 % so se pripisovale k vložkom vlagateljev in sistem je normalno deloval do takrat, ko se je zmanjšalo število vlagateljev, povečalo pa število tistih, ki so sredstva dvigovali. Nastale so težave in zamiki pri izplačevanju sredstev, dokler se v letu 1996 ni celoten sistem porušil in propadel.

Kriminalistična policija je v raziskavi suma storitve kaznivih dejanj ugotovila, da se sredstva vlagateljev v veliki večini niso plasirala kreditojemalcem, ampak so se uporabljala za izplačila obresti, za delovanje sistema in lagodno življenje lastnikov podjetja. Podjetje je poslovalo v nasprotju z dejavnostjo, za katero je bilo registrirano. Ukvarjalo se je z bančnim poslovanjem, saj je sprejemalo depozitne vloge vlagateljev in z njimi prosto razpolagalo, za kar pa ni imelo dovoljenja Banke Slovenije, ki je za takšno poslovanje nujno potrebno. Pri pregledu poslovne dokumentacije je bilo ugotovljeno, da je podjetje sprejemalo sredstva vlagateljev v gotovini v devizah. Vloge niso bile zavedene v računovodske evidence, ampak v interne evidence podjetja, ki niso vplivale na računovodski izkaz. V

⁷ Arhiv Ministrstva za notranje zadeve, Generalne policijske uprave, Uprave kriminalistične policije.

obdobju največjega obsega poslovanja je bilo dnevno vplačano tudi do 300.000 DEM sredstev, skupna vrednost vplačil v finančni inženiring pa je znašala okoli 50 milijonov DEM. Vlagatelji, ki so sredstva dvignili v pravem trenutku, so dosegli zelo velik donos na vložena sredstva. Žal je večina oškodovancev (najmanj 3000) ostala brez sredstev v skupni višini 45 milijonov DEM.

Kriminalistična policija je zoper oba lastnika in direktorja podjetja podala kazensko ovadbo za sum storitve kaznivega dejanja goljufije. V tej zadevi pravno močna obsodba še ni bila izrečena, čeprav sojenje poteka. V primerih drugih manjših finančnih inženiringov, ki so nastali pri nas, pa smo že dočakali sodbe sodišč. Goljufi so bili v vseh primerih obsojeni na zaporne kazni od pet do osem let. Ravno zaradi obsodilnih sodb in večje pazljivosti vlagateljev se je število goljufij pri naložbah zmanjšalo in se razen redkih primerov pri nas ne pojavlja več.

V Sloveniji pa smo se srečali že s sistemi, ki so svoje komitente goljufali pri kreditnih storitvah. Pri tem načinu gre za podoben sistem kot pri denarnih igrah, kjer je struktura sistema organizirana piramidno. Razne gospodarske družbe, ponavadi podružnice tujih družb, ponujajo ugodne kredite fizičnim osebam ali podjetnikom. Že sam način pridobitve kredita in kreditni pogoji velikokrat pokažejo na sum kaznivega dejanja goljufije. Značilnosti takšnih načinov kreditiranja so naslednje:

- zneski kreditov so relativno visoki, z omejeno najnižjo vrednostjo,
- ponudniki finančnih sredstev so največkrat tuje družbe,
- ponudniki poudarjajo, da gre za kapital sumljivega porekla iz tujine in da so zato pogoji kreditiranja tako ugodni,
- izplačila kreditov bi naj bila v gotovini, tudi v tuji valuti,
- relativno dolg rok od podpisa kreditne pogodbe do prejema kreditnih sredstev,
- za pridobitev kredita je potrebno ob podpisu kreditne pogodbe plačati visok znesek lastne udeležbe (stroški zavarovanja, garancije, predujem...),
- denar se prenaša prek državnih meja v gotovini,
- možnost, da kreditojemalec kreditna sredstva znova vrne v sistem in zahteva nov, višji znesek kredita,
- za zavarovanje izplačila kredita jamčijo tuje »eksotične« banke oziroma podjetja, ki sploh niso banke, ampak imajo naziv »banka« v imenu,
- pogoji vračanja kredita so nejasni in nepopolni,
- največkrat ni zahtevano nobeno zavarovanje vračila kredita,
- prvi kreditojemalci, ki vstopijo v sistem, vedno dobijo kredite.

V nadaljevanju bo opisan primer iz naše prakse takoj po propadu finančnih inženiringov. Finančni inženiringi so iskali vlagatelje, ki so imeli odvečna finančna sredstva, medtem ko sistemi, ki ponujajo finančna sredstva, iščejo komitente med tistimi, ki finančna sredstva nujno potrebujejo. Ker zavarovanje

za vračila kreditov niso potrebna, se za takšne vrste kreditiranja odločajo osebe ali gospodarske družbe, ki zaradi slabe bonitete na legalnem finančnem trgu ne morejo dobiti finančnih sredstev. Sredstva za plačilo stroškov oziroma avansa si sposodijo ali prodajo svoje premoženje. Žal pa z vstopom v piramidni sistem ostanejo brez vseh sredstev.

Primer

Podjetje⁸ iz R Avstrije je v R Sloveniji ponujalo kreditna sredstva. Znesek kredita je znašal minimalno 100.000 DEM, pri čemer je bilo za pridobitev kredita potrebno vplačati 20% predjuma. Posojilo je bilo v skladu s pogodbo izplačano v 30 bančnih dneh, zavarovano pa z bančno garancijo banke, ki je imela poslovalnico v R Nemčiji, sedež pa na enem izmed otokov v Tihem oceanu. Bančno garancijo je dobil posojilojemalec po vplačilu predjuma in sklenitvi pogodbe. V primeru neizplačila kredita od podjetja v R Avstriji, bi posojilojemalec lahko bančno garancijo unovčil v banki, ki je garancijo izdala. Za opisano možnost se je odločilo večje število slovenskih in hrvaških državljanov, saj kreditodajalec ni zahteval nobene garancije za zavarovanje vračila kredita. Kreditojemalci, ki so v sistem vstopili prvi, so sredstva dejansko dobili izplačana iz vplačanih avansov drugih posojilojemalcev. Zamik od podpisa pogodbe do izplačila je nekaj časa takšen način poslovanja dopuščal. Ko bi se število plačnikov avansa zmanjšalo, bi prišlo do zloma piramidnega sistema, saj je bilo v primeru najnižjega zneska posojila v višini 100.000 DEM potrebnih pet novih plačnikov avansa, da se je lahko izplačal kredit enemu posojilojemalcu. V konkretnem primeru je piramido pretrgala avstrijska policija z aretacijo nemškega državljana, ki je bil direktor in lastnik podjetja. Oškodovanci bančnih garancij niso mogli vnovčiti ne pri banki izdajateljici (ni obstajala) ne pri kateri drugi banki. Oškodovani so bili za znesek plačila avansa.

Kriminalistična policija je podala na pristojno državno tožilstvo kazensko ovadbo zoper tri osebe, ki so bile osumljene storitve kaznivega dejanja goljufije na škodo 200 kreditojemalcev, ki so jih oškodovali za približno 6 milijonov DEM.

V letu 1999 je Državni zbor sprejel dopolnitev kazenskega zakonika in uvedel kaznivi dejanji poslovne goljufije in organiziranja denarnih verig in nedovoljenih iger na srečo, ki se nanašata na naložbene goljufije in igre na srečo. S tem se je dokazovanje naložbenih goljufij poenostavilo, saj v prihodnje ne bo potrebno dokazovati element zavajanja vlagateljev, ampak bo za obstoj kaznivega dejanja že dovolj, da se bo ugotovila verižna ali piramidna struktura finančnega inženiringa.

⁸ Arhiv Ministrstva za notranje zadeve, Generalne policijske uprave, Uprave kriminalistične policije.

Zaključek

Pravne in fizične osebe iščejo poslovne priložnosti oz. tržne niše v ponudbi različnih oblik kreditov na finančnih trgih. Sredstva, s katerimi razpolagajo, plasirajo kreditojemalcem, ki po njih povprašujejo. Večinoma gre za posojilodajalce, ki jim je dejavnost dajanja kreditov edina dejavnost, ki jo opravljajo. V zadnjem času smo priča silovitemu razmahu dejavnosti na tem področju in velikemu marketinškemu pritisku na posojilojemalce. Ponudba na tem področju se osredotoča na posojilojemalce, ki so kreditno nesposobni in pri bankah ali hranilnicah zaradi tega ne morejo dobiti kredita. Zavarovanje takšnih kreditnih aranžmajev je največkrat pri manjših zneskih zavarovano s slipi kartic osebnih računov, pri višjih zneskih pa z zastavo premičnin ali nepremičnin. Posojilodajalci se zavedajo, da so posojilojemalci manj oz. slabo kreditno sposobni, zato skušajo svoje terjatve do njih ustrezno zavarovati, da v primeru nevrčanja kredita povrnejo svojo naložbo. Varnost takšnih naložb z vidika posojilodajalca je seveda izredno nizka oz. je tveganje izgube naloženih sredstev veliko. V skladu z ekonomsko logiko se za tvegane naložbe zahteva tudi višji donos, v tem primeru je to obrestna mera. Kako velika je obrestna mera, na kakšen način je predstavljena kreditojemalcu in kako je z odplačevanjem kredita oz. njegovo izterjavo, pa so dejavniki, ki lahko nakazujejo na sume storitev različnih kaznivih dejanj.

Literatura

1. Arhiv Ministrstva za notranje zadeve. Generalne policijske uprave, Uprave kriminalistične policije,
2. Ballinger, S. (1995). **Managing Foreign Exchange Risks**. Gradivo za seminar Združenja bank Slovenije, Ljubljana, Združenje bank Slovenije.
3. Bobek, D. (1992). **Finančni trg**. Maribor, EPF.
4. Bobek, D. (1992). **Organiziranje in poslovanje bank**. Maribor, EPF.
5. Bobek, D. (1989). **Sodobna banka**, EPOK. Maribor, Založba Obzorja.
6. Borak, N. (1999). Učinkovitost bank. Zbornik. **4. Strokovno posvetovanje o bančništvu**, Portorož.
7. Glinig, M. (1997). **Mednarodno finančno sleparstvo**, ZBS.
8. **Kazenski zakonik R Slovenije z uvodnimi pojasnili**. (1999). Ljubljana, Uradni list RS.
9. Lamberger, I. (1994). **Poslovnost slovenskih bank**. Diplomsko delo. Maribor, EPF.
10. Lamberger, I. (2001). **Obvladovanje gospodarskega kriminala v bankah in drugih finančnih institucijah**. Magistrsko delo. Maribor, EPF.
11. Merton, R. (1990). **Continuous-Time Finance**. Oxford, Blackwell.
12. Ministrstvo za finance, DURS. (1997). **Metodološko navodilo za načrtovanje in opravljanje inšpekcijskih pregledov**. Ljubljana.
13. Schonle, A. (1976). **Bank und Borsenrecht**. Munchen.
14. Spletna stran Banke Slovenije.
15. Urad MTZ za gospodarski kriminal. (1994). **Prevare z instrumenti prvorazrednih bank**. Ljubljana, Center marketing international.
16. US Department of Justice, Federal Bureau of Investigation, FBI Academy, Quantico, Virginia: FBI international programs. 1995.
17. **Zakon o bančništvu**: Uradni list R Slovenije 7/99, z dopolnitvami 59/01.
18. **Zakon o trgu vrednostnih papirjev – I**: Uradni list R Slovenije, Ljubljana, 30.06.99.
19. Zbašnik, D. (1999). **Mednarodno finančno ravnanje**. Maribor, EPF.

Economic crime in the sphere of investment and credit activities

Igor Lamberger, M.A., Head of the Division for Economic Crime, Directorate of Criminal Police in the General Police Administration, Ministry of the Interior of the Republic of Slovenia, Štefanova 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

Borrowers and those who have an excess of funds, have plenty of possibilities on the Slovenian financial market to take out a loan or to place their funds in profitable investments. In spite of these possibilities, many decide on the ground of misleading information given by various »quasi-financial« institutions, to make more risky investments, without considering the safety of such investments. This kind of ill-considered conduct results in harm caused to a large number of investors who cannot recover their assets, and moreover, remain without the promised profit. A Slovenian speciality is so-called financial engineering companies, common commercial companies, the business of which has been to collect invested money, although they did not have a licence to do so. The funds of creditors placed in this way, were not adequately insured, which caused harm to a large number of investors when these financial engineering companies collapsed. Most credit and investment frauds are based on a pyramid system. Such frauds have not been specifically criminalised in Slovenian penal legislation. It was only in 1999 that a special criminal offence was introduced by Article 234/B of the Criminal Code of the Republic of Slovenia, which defined the activities of pyramid systems and games of chance as a criminal offence. In spite of the repeated warnings and the publicity given to this issue, there is a growing number of naive investors and borrowers. Questions of how to regulate this area in law, prevent the bypassing the control institutions and protect borrowers from loan sharking and subsequent extortion, are also posed by state agencies and institutions. No matter how good the legislation is, the fact that demand generates supply will always hold true and obtaining credit on »grey« financial markets will function as long as there is demand. Since it is estimated that an average citizen of Slovenia is several times more indebted than an average citizen of other EU countries, the demand for credits will still be present.

Key words: economic crime, financial engineering, banks, investments, credits, pyramide systems, frauds

UDC 343.537